

บทบาทของตำนานและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีเมหะคักดี ในอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี *

มานิตย์ โศกค้อ¹ ปฐม หงษ์สุวรรณ²

¹นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

²ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

*ผู้ประสานงานหลัก e-mail: s.manit28@gmail.com

บทคัดย่อ

“โขงเจียม” เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดอุบลราชธานีที่ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ชายแดน ไทย-ลาว มีแม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นเขตแดน ด้วยเหตุที่เป็นชุมชนชายแดนทำให้พื้นที่โขงเจียม มีความหลากหลาย ทางชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน ทั้งชาวไทยอีสาน ลาว ชาวบรู

ตำนานผีอารักษ์ที่เรียกว่า “เมหะคักดี” ถือเป็นเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ที่มีการเล่าขาน อย่างกว้างขวางและ มีสถานที่ตั้งของหอผีอยู่ในเขตชุมชนโขงเจียมหลายแห่งด้วยกัน ตำนาน ผีเมหะคักดีที่ทำหน้าที่เป็นเสมือน ผู้ปกป้องคุ้มครองผู้คนและบ้านเมืองที่เชื่อถือกันมา นานาน เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้สามารถสะท้อนให้เห็นระบบความคิด ความเชื่อ โลกทัศน์ และอุดมการณ์ทางสังคมได้ประการหนึ่ง

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาความหลากหลายของเรื่องเล่าตำนานเมหะคักดี ที่อยู่ในการรับรู้ของชาวบ้านอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี (2) เพื่อศึกษาบทบาท และการดำรงอยู่ของตำนานและพิธีกรรมที่มีต่อชุมชนชาวอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ทั้งนี้ผู้เขียนได้ใช้ข้อมูลตำนานเมหะคักดีที่เก็บรวบรวมในภาคสนามซึ่งเป็นสำนวนมุขปาฐะ โดยสามารถรวบรวมมาได้ 5 สำนวน คือ ตำนานนางเพนางแพง, ตำนานเจ้าปู่ตาสุริยวงศ์, ตำนานหลวงปู่ฤๅษีจุมณี, ตำนานท้าวสินธุ์ชัยและตำนานอะยะอะยอ ตำนานเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนมีบทบาทต่อวิถีชีวิตชาวโขงเจียมทั้งสิ้น จากการศึกษาพบว่าตำนานเมหะคักดี ในการรับรู้ของชาวโขงเจียมได้แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมและมีมิติ ความเชื่ออันแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและมนุษย์กับอำนาจ

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เรื่อง ภาพตัวแทนความศักดิ์สิทธิ์ และการสร้างความหมายทางวัฒนธรรมในตำนานประจำถิ่นอีสาน (Representation of The Sacredness and Construction of Cultural Meaning in Legends of Northeast, Thailand.)

เหนือธรรมชาติ นอกจากนี้ ตำนานเหล่านี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงระบบความคิด โลกทัศน์ และอุดมการณ์ทางสังคมในหลากหลายมิติ โดยผู้เขียนสามารถจำแนกออกเป็นประเด็นต่าง ๆ ได้ดังนี้ 1) ตำนานมเหศักดิ์กับการสร้างความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนรัฐชาติ 2) ตำนานมเหศักดิ์กับการสร้างอุดมการณ์ทางศาสนา 3) ตำนานมเหศักดิ์กับการสร้างพื้นที่ทางสังคม และ 4) ตำนานมเหศักดิ์กับการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

คำสำคัญ : บทบาท, ตำนานและพิธีกรรม, ผีมเหศักดิ์, อำเภอลำปาง, จังหวัดอุบลราชธานี

A Legend and a Ritual Related to High-ranking Ghosts in UbonRatchathani's Kongchian District

Manit Sokkhor^{1*} Phathom Hongsuwan²

¹Ph.D. Candidate in Thai, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Mahasarakham University

²Department of Thai, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University

*Corresponding author e-mail: s.manit28@gmail.com

ABSTRACT

“Kongchiam” is one of the districts of Ubon Ratchathani province, located along a Thai-Lao border and separated by the Mekong River. As an area of multi-ethnicity, the district witnesses a variety of ethnic groups including I-san people, Loa people, Kha and Bru. The legend of the guardian ghost locally known as “Mahesak or high-ranking ghost” has been orally passed on for generations. The ghost houses specifically built for the guardian spirits can be seen in several communities in Kongchiam. The stories concerning the guardian ghost are regarded as holy and reflect beliefs, ideas, perspectives and social ideology.

The article aimed to 1) propose a wide range of the stories on Mahesak as learned and accepted by the locals residing in Kongchiam and 2) to show how the legend of Mahesak as existing can play a vital role in the communities in Kongchiam. The researchers based the present work on the data derived in a field study. The data orally provided were acquired from five sources: a story of Pao and Pang, a story of Pootasuriyawong, a story of Chulamanee seer, a story of Sinxai and a story of Aya-ayor.

These stories have remarkably influenced the residents of Kongchiam. According to the study, the legend of Mahesak as perceived by Kongchiam dwellers reflect a cultural diversity. They also have a belief dimension to indicate a relationship between humans, nature and supernatural powers. Besides, the stories under investigation reflect an idea, social perspectives and

ideology in many dimensions. The issues under study can be categorized as follows: 1) the legend of Mahesak and cross-border relations, 2) the legend and the creation of religious ideology, 3) the legend and social spaces, 4) the legend and the creation of ethnic identity.

Keywords : Role, Legend and Ritual, Mahesak ghost or spirit, Kongchiam District, Ubon Ratchathani Province

บทนำ

เมื่อกล่าวถึงเรื่องราวของ“ผีอารักษ์” หรือ “มหัศจรรย์” ก็มักจะพบว่าเป็นเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ที่มีการเล่าขานอย่างกว้างขวางในหลายชุมชน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ผีอารักษ์หรือผีมหัศจรรย์เปรียบเสมือนผีที่คอยเฝ้าคุ้มครองปกป้องรักษาผู้คนในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุขมาช้านาน ความหลากหลายของผีมหัศจรรย์อาจพบเห็นได้จากมหัศจรรย์หลักเมืองที่อยู่กลางเมืองต่าง ๆ ทั้งที่เป็นตัวเมืองระดับอำเภอ หรือตัวเมืองระดับจังหวัดในรูปแบบศาลหลักเมือง ส่วนในระดับหมู่บ้านก็จะพบในรูปแบบปู่ตา หรือ ผีบ้าน ผีเรือน หลักบ้าน ใจบ้าน ใจเมือง โดยมีเสาไม้หรือเสาหิน หรือไม้หมายเมืองบางครั้งก็เป็นหอโองที่ปลูกสร้างขึ้นเป็นสัญลักษณ์แสดงความเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ให้เห็นอย่างชัดเจน

เรื่องราวของผีอารักษ์หรือผีมหัศจรรย์ เป็นเรื่องราวที่เล่าขานเป็นตำนานปรัมปราที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งตำนานปรัมปรา (myth) เป็นข้อมูลทางคติชนวิทยาและมานุษยวิทยาที่น่าสนใจในการนำมาศึกษา ความเชื่อ โลกทัศน์ วิถีคิด และแบบแผนในการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนในสังคมต่าง ๆ ในโลกนี้ ชาติพันธุ์ต่าง ๆ ได้ใช้ตำนานอันถือเป็นเรื่องเล่าที่ศักดิ์สิทธิ์ (sacred narrative) เพื่อเป็นกลไกทางวัฒนธรรมอันหนึ่งในการอธิบายอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตน เมื่อต้องสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับคนต่างกลุ่มหรือต่างชาติพันธุ์” (ศิริพร ณ กลาง, 2549 : 195)

อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่า ตำนานผีอารักษ์หรือ มหัศจรรย์มักเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับโลกศักดิ์สิทธิ์ที่มีความสัมพันธ์ต่อระบบความคิดความเชื่อของผู้คนเป็นอย่างยิ่ง ดังที่ปริตา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล (2546 : 2) ได้กล่าวถึงโลกศักดิ์สิทธิ์อันเป็นคุณลักษณะสำคัญที่ทำให้ตำนานปรัมปรามีความแตกต่างจากเรื่องเล่าธรรมดาโดยทั่วไป และทำให้ตำนานปรัมปราที่มีความหมายต่อมนุษย์ในยุคปัจจุบัน โดยปริตตาได้อธิบายถึงความเชื่อมโยงระหว่างโลกมนุษย์กับโลกศักดิ์สิทธิ์ (the sacred) ว่าในทางมานุษยวิทยาหมายถึง เหตุการณ์ ปริณพทล พื้นที่และเวลาที่แตกต่างจากโลกของชีวิตประจำวันที่เราใช้ชีวิตอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน นอกจากนี้

แตกต่างกันแล้วยังมีความพิเศษบางอย่างตรงที่มีมณฑลศักดิ์สิทธิ์นี้สามารถเผยให้มนุษย์ประจักษ์ถึงสิ่งที่สูงส่งกว้างไกลไปกว่าเรื่องของรูป รส กลิ่น เสียงที่จับต้องมองเห็นได้ หรือสามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสของมนุษย์ ในแต่ละวัฒนธรรม สิ่งสูงส่งอาจจะหมายถึงการสามารถติดต่อกับโลกหน้า โลกของเทพ ฝั วิญญาณ พระเป็นเจ้า หรือสวรรค์

ถ้าหากพิจารณาให้ดีแล้วเราจะพบว่า มีสถานที่ที่ตั้งของหอผีที่แพร่หลายในชุมชนต่าง ๆ ได้ปรากฏตำนานที่เล่าขานถึงความศักดิ์สิทธิ์ของมเหศักดิ์แต่ละองค์ เช่นนี้เองตำนานผีมเหศักดิ์จึงทำหน้าที่เป็นเสมือน ผู้ปกป้องคุ้มครองผู้คนและบ้านเมืองเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนในชุมชนที่เชื่อถือกันมาเนิ่นนาน ทั้งเป็นเรื่องของการขนานนามศาลกล่าว ในเรื่องที่ทุกจิตใจไม่สบายใจ หรือการขอพร ขอความสำเร็จ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ตนเองได้วางเอาไว้ ด้วยพลังศรัทธาในอำนาจเหนือธรรมชาติเช่นนี้จึงกลายเป็นแรงขับเคลื่อน ให้ผู้คนสามารถดำรงชีพอยู่ต่อไปได้ แม้ในบางสภาวะการณ์ที่ต้องลำบากกาย ลำบากใจแต่พลังศรัทธาเช่นนี้กลับเปลี่ยนความอ่อนแอให้เข้มแรงสู้ต่อไป เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้สามารถสะท้อนให้เห็นระบอบความคิดของผู้คน ความเชื่อ โลกทัศน์ และอุดมการณ์ทางสังคมได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตามพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ยังเป็นกระบวนการทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับอาณาบริเวณหรือที่ตั้งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาโดยตรง อันเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเรื่องพลังเหนือธรรมชาติและอิทธิปาฏิหาริย์ นอกจากนี้ยังเป็นประติศูกรรมทางวัฒนธรรมที่บรรจุไว้ด้วยความหมายในเชิงสัญลักษณ์ที่มีบทบาทและอิทธิพลต่อผู้คนและสังคม (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2556 : 42) ขณะเดียวกันยังพบว่า เรื่องเล่าเกี่ยวกับ ผีอารักษ์หรือมเหศักดิ์ที่แพร่หลายในชุมชนต่าง ๆ นั้นได้ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนว่า มเหศักดิ์นั้นมีทั้งเพศชาย เพศหญิง มีทั้งนักบวชในศาสนาพุทธหรือพราหมณ์ ทหาร นักรบ ตลอดจนนักปกครองบ้านเมืองด้วย ความหลากหลายเช่นนี้ส่วนใหญ่มักปรากฏอยู่แพร่หลายและกระจัดกระจายไปในหลายชุมชน เป็นที่น่าสังเกตว่าในบางชุมชนกลับมีตำนานและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์จำนวนมาก

ชุมชนบ้านด่าน อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่มีความหลากหลายในความเชื่อเกี่ยวกับผีอารักษ์หรือมเหศักดิ์ ทั้งที่อยู่ในมิติต่าง ๆ ความเชื่อเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงปฏิบัติการทางสังคมที่เลื่อนไหล และสร้างความหมายในตัวเอง ตำนานผีอารักษ์จึงมิใช่เรื่องเล่าธรรมดา หากแต่เป็นเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ที่สะท้อนความเป็นตัวตนของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี เนื้อหาในบทความนี้ผู้เขียนจึงพยายามที่จะนำเสนอว่าพลังความเชื่อเหล่านี้ดำรงอยู่อย่างไร เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ถูกนิยามความหมายและผลิตซ้ำในลักษณะใดบ้าง ประการสำคัญตำนานเหล่านี้มีบทบาทต่อผู้คนในพื้นที่อำเภอโขงเจียมอย่างไร โดยผู้เขียนจะได้นำเสนอประเด็นเนื้อหาสำคัญที่ควรพิจารณาในประเด็นต่าง ๆ อันได้แก่ 1) ตำนานมเหศักดิ์

กับการสร้างความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนรัฐชาติ 2) ตำนานแม่เหล็กดีกับการสร้างอุดมการณ์ทางศาสนา 3) ตำนานแม่เหล็กดีกับการสร้างพื้นที่ทางสังคม และ 4) ตำนานแม่เหล็กดีกับการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

1. ตำนานแม่เหล็กดีกับการสร้างความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนรัฐชาติ

ในประเด็นนี้ผู้เขียนต้องการที่จะนำเสนอให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของตำนานแม่เหล็กดีในการรับรู้ของชาวโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานีที่ได้รับการผลิตซ้ำในฐานะที่เป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมชุดหนึ่งที่สำคัญ ตำนานแม่เหล็กดีที่ผู้เขียนจะได้กล่าวมานี้ได้มีเนื้อหาที่สะท้อนให้เห็นถึงการสร้างเครือข่ายของผู้คนทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขงทั้งที่เป็นชาวไทยและชาวลาว โดยเฉพาะสภาพพื้นที่ อาณาบริเวณต่างๆ ได้มีส่วนสำคัญที่ทำให้เนื้อหาของตำนานได้สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนทั้งสองฝั่งได้อย่างน่าสนใจ

จากการศึกษาเนื้อหาของตำนานผีอารักษ์ที่อยู่ในการรับรู้ของชาวโขงเจียมพบว่า ตำนานที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการสร้างความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนรัฐชาติคือ ตำนานนางเพานางแพง หรือตำนานเจ้าแม่สองนาง ทั้งนี้ก็เนื่องจากว่าตำนานดังกล่าวเป็นที่รับรู้ของผู้คนเกี่ยวกับดวงวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่นางเพานางแพง อันเป็นที่เคารพศรัทธาของผู้คนในพื้นที่อำเภอโขงเจียมเป็นอย่างมาก ตำนานดังกล่าวนี้ได้บอกเล่าเรื่องราวการเดินทางของเจ้านางลาวแห่งนครจำปาสักที่เดินทางสัญจรไปมาระหว่างอุบลราชธานีศรีวนาลัยประเทศราชกับจำปาสัก จนกระทั่งเกิดอุบัติเหตุทางน้ำดวงวิญญาณของเจ้านางทั้งสองจึงมาสถิตอยู่ในพื้นที่บริเวณปากแม่น้ำมูลกับแม่น้ำโขงไหลมาบรรจบกันหรือเป็นที่รู้จักในชื่อ “แม่น้ำสองสี” พลังศรัทธาของผู้คนในเขตอำเภอ โขงเจียมได้สะท้อนให้เห็นถึงมิติวัฒนธรรมข้ามชาติ และสะท้อนความสัมพันธ์ของผู้คนและสังคมไทยลาวได้เป็นอย่างดีจึงจะสามารถปรากฏได้ในตำนานเจ้าแม่นางเพานางแพง เล่าโดย พ่อตู้มี (สัมภาษณ์ 2559) ประชาชนชาวบ้านบ้านด่าน อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ความว่า...

ภาพ : ศาลเจ้าแม่นางเพานางแพง

ตำนานนางเพานางแพง

กล่าวถึงตำนานเก่าแก่ของชาวบ้านตำบลอำเภอโขงเจียม ที่เล่าขานสืบต่อกันมา ช้านานว่า เมื่อครั้งที่สองพาคผึ่งแม่น้ำโขงยังไม่ได้แบ่งแยกกัน ทั้งสองพาคผึ่งต่างไปมาหาสู่กัน มีการค้าขายแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันมาช้านาน จนกระทั่งมีธิดาผู้เป็นลูกสาวเจ้าเมืองจำปาสักทั้งสองพระองค์ได้เสด็จตามลำน้ำโขงเพื่อจะมาขึ้นที่ท่าวัดโขงเจียมเป็นประจำและเดินทางไปยังเมืองอุบลราชธานี ครั้งนั้นมีคลื่นลมแรงทำให้เรือพระที่นั่งเกิดพลิกคว่ำเป็นเหตุให้พระธิดาทั้งสองพระองค์เกิดสิ้นพระชนม์กลางลำน้ำโขงบริเวณแม่น้ำสองสี ชาวบ้านจึงได้ตั้งศาลขึ้นมา แล้วเรียกว่า “ศาลเจ้าแม่สองนาง” ทุกปีชาวโขงเจียมและชาวลาวมักจะร่วมกันทำพิธีบวงสรวง เจ้าแม่สองนางเพื่อให้ท่านได้ปกปักรักษา คุ่มครองให้ผู้คนที่พายเรือผ่านไปมาได้ปลอดภัย ในการเดินทาง

มีเรื่องเล่าอีกประการหนึ่งว่า บริเวณที่ตั้งศาลเจ้าแม่สองนาง (นางเพานางแพง) นี้เคยมีผู้คนชาวโขงเจียมได้เห็นหญิงสาวสองคนที่ขึ้นมาริมฝั่งน้ำบริเวณนั้นเพื่อมายืม ฟืมทอผ้า ชาวบ้านก็ให้ยืมแม้รู้ว่าเป็นคนต่างถิ่นก็ตาม พอถึงเวลาครบกำหนดนางทั้งสองก็นำฟืมกลับมาคืนดั้งเดิม แต่เมื่อแอบตามไปก็ไม่สามารถรู้ได้ว่าหายไปจากตรงนั้นได้อย่างไร จนกระทั่งชาวบ้านมีความศรัทธาจึงเรียกว่า “เจ้าแม่” เคยมีชาวบ้านที่ยากจนไม่มีผ้าสวยงามมาสวมใส่ในงานบุญจึงไปบนบานขอยืมเสื้อผ้าใหม่กับท่านรุ่งเช้าก็จะเห็นวางเอาไว้ เมื่อเสร็จงานก็นำมาส่งคืนที่เดิม เจ้าแม่นางเพานางแพงนี้เป็นที่เคารพศรัทธาต่อผู้คนไทยลาวทั้งสองฝั่งเป็นอย่างยิ่ง

จากตำนานดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นมิติตามความคิด ความเชื่อ และพลังศรัทธาของผู้คนชาวโขงเจียมที่มีต่อเจ้าแม่นางเพานางแพงเป็นอย่างมาก แม้วันเวลาผ่านไปพลังความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ที่มีต่อพระนางทั้งสองก็ยังคงรักษาไว้อย่างน่าสนใจ อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่าตำนานนางเพานางแพงที่ปรากฏในสำนวนที่กล่าวมานี้ได้นำเสนอให้เห็นมิติตามความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนชาวไทย-ลาวทั้งสองพาคผึ่งที่มีพลังความเชื่อและศรัทธาต่อพระนางทั้งสอง โดยจะเห็นได้จากการเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงผี การทรงเจ้าเข้าผีที่ต่อมิ่งทั้งคนไทยและคนลาว เข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ ด้วย ความหลากหลายของผู้คนและพลังความเชื่อศรัทธานั้น ได้สะท้อนผ่านตำนานนางเพานางแพงซึ่งถือว่าเป็นมรดกศักดิ์ หรือพิธีกรรมที่คอยปกป้องคุ้มครองผู้คนทั้งคนไทยและคนลาวที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี มาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากตำนานนางเพา นางแพง แล้วก็ยังพบว่า มีตำนานมหีเหาะดีที่ยังคงทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองชาวโขงเจียมมาเนิ่นนานและมีเนื้อหาที่สะท้อนให้เห็นถึงมิติวัฒนธรรมข้างชาติและความสัมพันธ์ระหว่างไทย-ลาวได้เป็นอย่างดี ดังปรากฏในตำนานท้าวสินธุ์ชัยแห่งวัดถ้ำเหวสินธุ์ชัย เล่าโดยพระอาจารย์ปิยะ (สัมภาษณ์ 2559) เจ้าอาวาสวัดถ้ำเหวสินธุ์ชัย อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ความว่า...

ภาพซ้าย : เจ้าพ่อสินธุ์ชัย

ภาพ : น้ำตกถ้ำเหวสินธุ์ชัย

ตำนานท้าวสินธุ์ชัย

ตำนานท้าวสินธุ์ หรือ ตำนานน้ำตกเหวสินธุ์ชัยเป็นตำนานเก่าแก่ที่ชาวโขงเจียมได้เล่าขานสืบต่อกันมาช้านานว่า กล่าวถึงเมืองแห่งหนึ่งชื่อ “เป็งจาร์” มีกษัตริย์ปกครองนครชื่อว่า “พญาหมีนชัย” และมีพระขนิษฐา (น้องสาว) ชื่อ “พระนางสุมนชา” หลังจากที่พระนางสุมนชาโดน “ยักษ์กุมภณธ์” จับตัวไปพญาหมีนชัยก็ออกประกาศว่าหากใครสามารถติดตามเอาพระนางสุมนชามาได้จะให้รางวัลอย่างงาม จะอุปถัมภ์ค่าชุดตลอดไป แม้เป็นเวลา 7 ปี 7 เดือน 7 วัน ก็ยังไม่มีใครสามารถติดตามหาน้องสาวมาได้ เมื่อพระโอรสเจริญวัยขึ้นรับอาสาที่จะไปตามพระนาง สุมนชากลับมาได้อย่างปลอดภัย

ครั้งนั้นท้าวสินธุ์ชัยจึงได้ออกเดินทางเพื่อติดตามหาพระเจ้าอา ร่วมกับพระโอรสทั้งหก โดยมีท้าวสิโรรค์และสังข์ทองออกเดินทางตามมาด้วย การเดินทางต้องผ่านพบปัญหาอุปสรรคมากมาย ทั้งสิ่งสสารสัตว์น้อยใหญ่ ต่างก็เป็นสัตว์ร้ายน่ากลัว สินธุ์ชัยก็ได้สู้รบร่วมกันมา จนกระทั่งได้มาพบกับพรานป่า สินธุ์ชัยได้ถามทางแก่พราน พรานบอกว่าทางที่ไปถึงเมืองยังลำบากมากต้องเผชิญปัญหามากมาย นายพรานจึงให้มันต์คาถา “อาลัยพรายมนต์นั้น” ซึ่งถือว่าเป็นมนต์วิเศษที่สามารถปราบได้แม้กระทั่งพญานาค เมื่อพรานให้มันต์คาถาแล้ว

จึงลาจากไป คณะของสินธุ์ชัยได้เดินทางต่อจนพบกับงูขวาง ซึ่งถือว่าเป็นสัตว์ร้ายที่น่ากลัวมาก เพราะงูขวางเป็นงูใหญ่ กินสัตว์ใหญ่น้อยไม่เลือกหน้าแม้แต่มนุษย์ก็กินได้ สินธุ์ชัยได้ต่อสู้กับงูขวางอย่างดุเดือด แต่แล้วสินธุ์ชัยก็เป็นฝ่ายชนะ สินธุ์ชัยได้ใช้พระขรรค์วิเศษตัดงูขวางเป็นท่อน ๆ เมื่อหกกุมารเห็นเช่นนั้นจึงเกิดความกลัวจึงขอรอคอยอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ซึ่งมีถ้ำมีเงื่อมผา และชอกผาชัน มีธารน้ำตก และมีแม่น้ำสองสายไหลมาบรรจบกันเหมาะแก่การหลบภัยเป็นอย่างยิ่ง โดยมีสิโรรค์และสังข์ทองคอยรักษาความปลอดภัย สินธุ์ชัยจึงออกเดินทางไปคนเดียว การเดินทางก็แสนจะลำบาก เมื่อสินธุ์ชัยได้ออกเดินทางเพียงลำพังก็ได้พบเจอปัญหาอุปสรรคมากมาย เช่น ด่านพญาช้างใหญ่ ด่านยักษ์วิรุณ ด่านยักษ์ชินี แล้วสินธุ์ชัยจึงได้ผ่านเข้าไปในเขตยักษ์กุมภภณฑ์ บังเอิญเป็นช่วงที่ยักษ์กุมภภณฑ์ไปบำเพ็ญเพียรภาวนา ท้าวสินธุ์ชัยจึงเข้าไปพบพระนางสุมณฑาแล้วเล่าความให้ทราบจึงพาพระเจ้าอาหนีไป เมื่อยักษ์กุมภภณฑ์เดินทางมาไม่เห็นนางสุมณฑาจึงโกรธมากและออกติดตามหาจนไปพบกับสินธุ์ชัยเกิดการต่อสู้แต่ก็สู้สินธุ์ชัยไม่ได้ เพราะสินธุ์ชัยได้ระลึกถึงพระอาจารย์ “อุจตะฤๅษี” จึงใช้ครุฑนึ่งไปโดนยักษ์กุมภภณฑ์ทำให้ยักษ์หลับไปจึงพาพระนางสุมณฑาหนีมาได้ เมื่อเดินทางมาถึงป่าแห่งหนึ่งที่หกกุมารได้พักอยู่ หกกุมารได้ออกอุบายหลอกล่อให้ท้าวสินธุ์ชัยไปชมป่าริมหน้าผาพอได้โอกาสก็ผลักลงหน้าผา โชคดีที่หลวงพ่พระฤๅษีเหาะมาช่วยไว้ได้ทัน จนกระทั่งหกกุมารออกมาดูศพก็ไม่เจอ ทั้งนี้ก็เพราะฤๅษีได้ใช้วิชาอำพรางกายไว้ไม่ให้ใครเห็น หกกุมารจึงรีบเดินทางกลับเมืองเพื่อไปรับความตีความชอบ ส่วนสินธุ์ชัยก็ได้บำเพ็ญศีลภาวนาในถ้ำแห่งนั้นต่อ ปัจจุบันเรียกถ้ำและสถานที่แห่งนั้นว่า “น้ำตกถ้ำเหวสินธุ์ชัย”

ภาพซ้าย : ท้าวสิโรรค์

ภาพขวา : กองกระดูกงูขวาง

หลังจากที่ถูกสินธุ์ชัยฆ่าแล้วจึงกลายเป็นก้อนหิน

ตำนานท้าวสินธุ์ชัยเป็นอีกตำนานหนึ่งที่บอกเล่าเรื่องราวมิติความสัมพันธ์ของผู้คนทั้งสองฝากฝั่ง แม่น้ำโขง เพราะสถานที่ถ้ำเหวสินธุ์ชัยตั้งอยู่ในพื้นที่อำเภอโขงเจียมและเมืองของยักษ์กุมภภณฑ์อยู่ที่อกเขา ฝั่งประเทศลาว การเดินทางเพื่อติดตามหาพระเจ้าอาของสินธุ์ชัย

จึงต้องเดินทางข้ามไปยังอีกฝากฝั่งของ แม่น้ำโขงนั่นก็คือประเทศลาวนั่นเอง และสิ่งที่น่าสนใจก็คือ ด้วยพลังความเชื่อและความศรัทธาของเจ้าพ่อ สินธุ์ชัย พระอาจารย์ปิยะได้เล่าว่าทุก ๆ ปีจะมีนางเทียม (ร่างทรง) ลูกหลานชาวโขงเจียมและชาวลาวจำนวนมากเดินทางมายังบริเวณถ้ำเหวสินธุ์ชัยเพื่อทำพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อสินธุ์ชัยอย่างใหญ่โต บางปีมีการจ้างหมอลำ คณะใหญ่ ราคาหลายแสนบาทเพื่อมาเป็นมหรสพให้กับเจ้าพ่อสินธุ์ชัย เครือข่ายผู้คนที่ยังคงนับถือเจ้าพ่อสินธุ์ ก็ยังคงร่วมแรงร่วมใจ สร้างสรรค์สิ่งดีงามเพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น อย่างไรก็ตามผู้เขียนยังเห็นว่าตำนานผิวน้ำในพื้นที่ยังคงเป็นพื้นที่อำเภอโขงเจียม โดยเฉพาะตำนานนางเพานางแพง และตำนานเจ้าพ่อสินธุ์ชัยยังคงเป็นตำนาน ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนไทย-ลาว ในมิติข้ามพรมแดนรัฐชาติได้อย่างน่าสนใจ

2. ตำนานมหัศจรรย์กับการสร้างอุดมการณ์ทางศาสนา

ตำนานมหัศจรรย์ในการรับรู้ของชาวโขงเจียมนอกจากจะนำเสนอให้เห็นมิติความสัมพันธ์ข้ามชาติแล้วผู้เขียนยังพบว่าในมิติของศาสนานั้นก็ยังได้ปรากฏร่องรอยความคิดเกี่ยวกับบทบาทของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีทั้งลักษณะที่เป็นทั้งมหัศจรรย์หรือผู้เป็นอารักษ์คอยปกป้องรักษาผู้คนในขณะเดียวกันก็เป็นฤๅษีและ พระเกจิอาจารย์ที่มีลูกศิษย์ให้ความศรัทธาเป็นจำนวนมาก พลังความเชื่อและแรงศรัทธาเช่นนี้ได้นำเสนอให้เห็นถึงอุดมการณ์ทางศาสนาที่บอกเล่าผ่านตำนาน หลวงปู่คำคะนิง จุลมณี พระคู่บ้านคู่เมืองของชาวโขงเจียม โดยสรุปเนื้อหาพอสังเขปจากหนังสือประวัติและปฏิปทาของหลวงปู่คำคะนิง จุลมณี (พระครูพิพัฒน์นาร, 2543) ความว่า

ภาพซ้าย :

รูปปั้นจำลองของหลวงปู่ขนาดองค์จริง

ภาพขวา :

สรีระสังขารของหลวงปู่คำคะนิงที่ไม่เน่าเปื่อย

ตำนานหลวงปู่ฤๅษีคำคะนิง จุลมณี

หลวงปู่คำคะนิงเกิดที่บ้านหนองบัว แขวงคำม่วน ราชอาณาจักรลาว ในปีพ.ศ. 2437 หลวงปู่เคยบวชเณรเพื่อทดแทนคุณบิดา มารดา เคยบวชเป็นฤๅษี 15 ปี ได้ฝึกปฏิบัติดีมีชื่อเสียง จนเจ้ามหาชีวิตลาวได้กราบนมัสการด้วยความศรัทธาและรับเป็นโยมอุปัฏฐาก

จัดพิธีอุปสมบทให้ที่แขวงจำปาสัก หลวงปู่เป็นลูกศิษย์พระอาจารย์เหมย ได้รับการภิเษกมาอย่างอุกฤษฏ์ และในที่สุดหลวงปู่ได้จาริกข้ามแม่น้ำโขงมาเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ บริเวณริมหน้าผาใกล้แม่น้ำโขงที่บรรจบกับแม่น้ำมูลเป็นแม่น้ำสองสีที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งบริเวณนี้ได้รับการพัฒนาเป็นวัดถ้ำคำหาสุวรรณคีรีเอง หลวงปู่ละสังขารเมื่ออายุ 91 ปี ในวันที่ 17 เมษายน 2528

นอกจากนี้หลวงปู่ยังแสดงอภินิหาริย์มากมาย เช่น การได้แสดงฤทธิ์กับหลวงพ่อบาน การได้พบพระนาคเสน การได้พบเนรวิเศษเหนือมนุษย์ การได้พบเมืองมัทศจรยร์ การได้ คัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ การถอดจิตไปยังที่ต่าง ๆ ทั่วโลกและจักรวาล การได้พบพญานาคที่เมืองบาดาล การเทศนาสั่งสอนพญานาค การได้พบกับเสือ การได้พบเมืองใต้พิภพ การได้พบอุโมงค์แก้ว ใต้โขง การพบเหล็กไหล การท่องนรกและสวรรค์ เป็นต้น

จีวรพระที่หลวงปู่คำคณิง ขณะมีชีวิต

จีวรตัวบาคอิทธิฤทธิ์ ตะบะจิตเป็นถาวร

ภาพ : จีวรของหลวงปู่ขณะที่เป็นพระและเป็นฤๅษี

จากเนื้อหาด้านานศักดิ์สิทธิ์ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นแสดงให้เห็นถึงมิตินิยาม และ วัฒนธรรมของผู้คนในชุมชนโขงเจียมที่มีต่อหลวงปู่คำคณิง จุลมณี มาช้านาน ความหลากหลาย ในมิตินิยามเชื่อเช่นนี้มีผลต่อการสร้างสำนึกรักภักดีท้องถิ่นและเป็นการสร้างพลังชุมชน ตลอดจน เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนในชุมชน โขงเจียมมาอย่างยาวนาน เรื่องราวตำนาน ของหลวงปู่คำคณิง จุลมณีจึงเป็นการปลุกฝังอุดมการณ์ทางศาสนา โดยเน้นการเข้าถึง แก่นแท้แห่งพุทธธรรม การทำความดี ละเว้นความชั่ว และการทำจิตใจให้ผ่องใส โดยหลวงปู่ เน้นการปฏิบัติกรรมฐาน การบำเพ็ญเพียรภาวนาให้ถึงพร้อม ดังจะเห็นได้จากการบอกเล่า ของพระครูพิพัฒนการได้กล่าวถึงหลวงปู่ว่า “แม้แต่หลวงปู่ป่วยท่านก็ยังใช้ธรรมรักษา คือ การเข้าสมาธิไม่นานโรคต่าง ๆ ก็หาย” ซึ่งการใช้ธรรมรักษาแสดงให้เห็นว่าหลวงปู่ได้ปฏิบัติ ธรรมอย่างเคร่งครัด ดังนั้นการสั่งสอนผู้คนที่ทั้งหลายจึงมักเป็นการสั่งสอนในเชิงปฏิบัติมากกว่า ให้ข้อคิดคำสอนเพียงอย่างเดียว

อย่างไรก็ตามการศึกษาตำนานหลวงปู่คำคะนิง จุลมณีในฐานะที่เป็นมเหศักดิ์ที่ปกป้องคุ้มครองชาว โขงเจียมและผู้ที่ผ่านไปมาให้ความสงบสุข ร่วมเย็นผู้เขียนมองว่าหลวงปู่ได้มีบทบาทในการสร้างอุดมการณ์ทางศาสนา กล่าวคือหลวงปู่ได้นำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนให้เป็นปึกแผ่น มั่นคงในการดำเนินชีวิตเสมอมา การเข้าถึงหลักการปฏิบัติเช่นนี้จึงเป็นการถ่ายทอดอุดมการณ์ทางศาสนาให้กับชาวชุมชนโขงเจียมมาช้านาน การใช้ภาษา วิธีการอธิบายที่เรียบง่าย เน้นการปฏิบัติให้เห็นเป็นแบบอย่างมากกว่าการเทศนาสั่งสอน กลวิธีการเช่นนี้ก็เป็นอุดมการณ์ทางศาสนาในอีกมิติหนึ่งที่น่าสนใจ

มีข้อที่น่าสังเกตว่ากลวิธีการสร้างอุดมการณ์ทางศาสนาของหลวงปู่คำคะนิง จุลมณีเป็นกลวิธีที่อาจแตกต่างจากพระเกจิรูปอื่น ๆ ทั้งแนวทางการปฏิบัติ การสั่งสอนหรือแม้แต่การบอกเล่าเรื่องราวที่ได้พบเห็นมาและซ่อนแฝงอุดมการณ์ในสั่งสอนธรรมะให้ผู้อ่านโดยไม่รู้ตัว ลักษณะเช่นนี้ถือว่าเป็นปฏิบัติการเชิงวาทกรรม (discourse practice) รูปแบบหนึ่งที่แฝงฝังอุดมการณ์ทางสังคมบางอย่างที่ชี้ให้เห็นมิติของความสัมพันธ์ เชิงอำนาจระหว่างพุทธ-ผี ขาดิ-ท้องถิ่น สากล-ชนบท ไทย-ลาว อนารยะ-อารยะ (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2558) ที่เชื่อมร้อยกันมา โดยให้พิจารณาตีความหมายใหม่ซึ่งอาจทับซ้อนหรือซ่อนแฝงเอาไว้ อุดมการณ์ทางศาสนา จึงเป็นมุมมองที่น่าสนใจอีกทางหนึ่ง

3. ตำนานมเหศักดิ์กับการสร้างพื้นที่ทางสังคม

การศึกษาด้านมเหศักดิ์ในประเด็นนี้ ผู้เขียนต้องการที่จะนำเสนอให้เห็นตำนานกับการสร้างพื้นที่ทางสังคม โดยผู้เขียนมองว่า ตำนานมเหศักดิ์บางสำนวนได้สะท้อนให้เห็นร่องรอยทางความคิดเกี่ยวกับการสร้างพื้นที่ในมิติต่าง ๆ ทั้งด้านพื้นที่ทางภูมิศาสตร์และพื้นที่ทางสังคม อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่าหากมองในมิติทางภูมิศาสตร์แล้วอำเภอโขงเจียม ถูกมองว่าเป็นพื้นที่ชายแดนหรือพื้นที่เสี่ยง ซึ่งเคยตกเป็นเมืองของลาวและไทยมาก่อน เมืองโขงเจียมเคยมีข้าหลวงต่างพระองค์มาปกครอง ทั้งที่เป็นข้าหลวงมาจากเวียงจันทร์และข้าหลวงมาจากสยาม พื้นที่เหล่านี้จึงถูกมองว่าเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการเป็นเมืองกันชนให้กับอีกรัฐหนึ่งได้เป็นอย่างดี ซึ่งในประเด็นนี้ผู้เขียนมองว่าตำนานศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในชุมชนโขงเจียมได้นำเสนอให้เห็นร่องรอยการช่วงชิงความหมายผ่านมิติพื้นที่ทางสังคมดังปรากฏในตำนานเจ้าปู่ตาสूरियวงศ์ที่จารึกไว้บริเวณศาลเจ้าปู่ตาสूरियวงศ์ ความว่า...

ภาพ : ศาลเจ้าปู่ตาสุริยวงศ์

ตำนานเจ้าปู่ตาสุริยวงศ์

ณ พุทธศักราช 2226 พระเจ้าสร้อยสินสมุทรพุทธางกูรราชนัดดาแห่งพระเจ้าสุริยวงศ์นครราชสีมา ซึ่งครองกรุงศรีสัตนาคนหุต (เวียงจันทน์) ได้โปรดเกล้าให้ข้าหลวงชื่อท้าวหลวง มาปกครองเมืองโขงเจียม พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนหนักเฒ่า (โขงเจียมผันมาเป็นโขงเจียม) ขุนหนักเฒ่าคิดหาสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้กับประชาชนของตน จึงได้อัญเชิญดวงวิญญาณทาง นางเพานางแพง (ผู้รู้เล่าว่าเจ้านางเพาเป็นมารดาของนางแพง) เมื่อทั้งสองสิ้นพระชนม์เกิดความว่าเว็จิงเที่ยวตามหาพระสวามีและพระบิดาคือท้าวปางคำ เมื่อตามมาถึงลุ่มน้ำโขงถึงปากน้ำมูลเห็นเป็นชัยภูมิที่ดีจึงเข้าสิงผู้คนแสดงตนอยู่ที่นั่น ผู้คนจึงตั้งชื่อเจ้านางเพานางแพงขึ้นเป็นสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน อนึ่งเจ้านางเพาเป็นกษัตริย์องค์หนึ่งของนครจำปาสัก ซึ่งเมื่อสละราชสมบัติแล้วได้อัญเชิญพระเจ้าหน่อกษัตริย์มาครองเมืองจำปาสักแล้วถวายพระนามว่า “พระเจ้าสร้อยสินสมุทรพุทธางกูร”)

นาม “สุริยวงศ์” อาจสันนิษฐานได้ 2 ประเด็น คือ จากบรรดาศักดิ์ของเจ้าเมืองคนแรก คือ พระปฐมวราชสุริยวงศ์ หรือพระนามของพระอัยยิกาเจ้า ของพระเจ้าสร้อยสินสมุทรพุทธางกูร (พระเจ้าสุริยวงศ์นครราชสีมาแห่งกรุงศรีสัตนาคนหุต) โปรดเกล้าฯ ให้ขุนหนักเฒ่ามาครองเมืองโขงเจียมประมาณ พุทธศักราช 2424-2425 ทางราชการได้พัฒนาบ้านเมืองโดยตัดถนนเสียบ เขิงเขาใช้รถแทรกเตอร์ตัดโค่นต้นไม้ ครั้นตัดไปถึงต้นจะบกที่อยู่ใกล้ศาลเจ้าปู่ตาเครื่องยนต์ก็ จะดับ ติดเครื่องใหม่จะโค่นอีกก็ดับอีก จนต้องจัดดอกไม้ธูปเทียนเข้าบนบานเจ้าปู่จึงสามารถทำงานต่อไปได้

เมื่อถึงวันนักขัตฤกษ์ ชาวบ้านชาวเมืองทั้งคนหนุ่มคนสาว คนเฒ่าคนแก่จะพากันแต่งตัวอย่างสวยงามนำมาเครื่องเช่นสังเวียไปบวงสรวงเจ้าปู่ตา เพื่อให้บังเกิดความสุข

สงบรวมเย็นของบ้านเมือง บรรดาไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินที่พึ่งพระบรมโพธิสมภารทั้งสองราชอาณาจักรไทย-ลาวยังคงยึดมั่นสืบสายสัมพันธ์กันมาช้านานและได้เป็นสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ประกอบพิธีกรรมอันจะยังประโยชน์ไว้ซึ่งความร่มเย็นและให้ความคุ้มครองเพื่อให้ปลอดภัยจากภัยอันตรายทั้งปวง จนเป็นตำนานเล่าขานกันมีรู้จักจลลิตราบเท่าปัจจุบันสมัย

จากตำนานเจ้าปู่ตาสุริยวงศ์ที่กล่าวมานั้นจะเห็นได้ว่า เนื้อหาของตำนานได้นำเสนอเรื่องราวที่มาของศาลปู่ตาที่สันนิษฐานว่ามาจากพระนามของท้าวปทุมวรราชสุริยวงศ์ ซึ่งเป็นเจ้าเมืองอุบลราชธานีศรีวณาไชยประเทศราชคนแรก ซึ่งนามนี้ได้กลายเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้กับผู้คน ซึ่งเดิมที่เจ้าเมืองโขงเจียม คนแรก (ขุนหนักเฒ่า) ได้พยายามหาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจให้กับผู้คนในชุมชนโขงเจียม โดยได้นำเอาเจ้าแม่นางพานางแพงมาเป็นศูนย์รวมใจของผู้คนเป็นเบื้องต้น ภายหลังมีการสร้างถนนเข้าไปยังที่ว่าการอำเภอเมืองโขงเจียม จึงได้เกิดเหตุการณ์แปลก ๆ ที่ทำให้รถหรือเครื่องจักรไม่สามารถดำเนินการได้ จึงได้สร้างศาลเพื่ออัญเชิญดวงวิญญาณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มาประทับอยู่ ณ ศาลเจ้าปู่ตาสุริยวงศ์ ในปัจจุบัน ลักษณะเช่นนี้ผู้เขียนมองว่าเป็นการสร้างพื้นที่ทางสังคมในการสร้างการยอมรับนับถือของเจ้าเมืองโขงเจียม (ขุนหนักเฒ่า) ที่ต้องการสร้างพลังศรัทธาในจิตใจของชาว โขงเจียมให้เกิดขึ้นโดยใช้ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งที่เป็นศาลเจ้าแม่นางพานางแพงและศาลเจ้าปู่ตาสุริยวงศ์ และตำนานศักดิ์สิทธิ์ที่เล่าสืบต่อกันมาเพื่อสร้างความเชื่อและศรัทธาให้เกิดขึ้น ในขณะเดียวกันก็ต้องการเป็นผู้นำทางศาสนาและผู้นำทางพิธีกรรมในการดำเนินการประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ร่วมกับชาวโขงเจียมด้วย เพื่อให้ง่ายต่อการปกครองชุมชนโขงเจียมได้อีกทางหนึ่ง

หากพิจารณาพื้นที่ในมิติทางสังคมแล้วก็จะพบว่า ตำนานดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นว่า ตำนานเจ้าปู่ตา สุริยวงศ์ได้กลายเป็นพื้นที่ในการต่อรองกับอำนาจในการเข้ามาปกครองเมืองใหม่ของขุนหนักเฒ่า ซึ่งตำนานดังกล่าวได้กลายเป็นเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนให้การยอมรับนับถือ โดยพลังศรัทธาเช่นนี้ส่งผลดีต่อการสร้างบ้านแปงเมืองให้สะดวกมากยิ่งขึ้น ตำนานจึงเป็นพื้นที่แบบพิเศษ (Heterotopias) ที่เชื่อมโยง สะท้อน หรืออยู่ระหว่างพื้นที่ในอุดมคติกับพื้นที่จริงจึงมีทั้งมิติของพื้นที่จริงและมิติในอุดมคติในอุดมคติดูด้วยกัน เป็นพื้นที่ที่อีกชนิด/อีกแบบที่แตกต่างไปจากทั้งพื้นที่ในอุดมคติกับพื้นที่ความสำคัญของพื้นที่พิเศษนี้อยู่ที่ตั้งเป็นพื้นที่ที่มนุษย์ใช้ชีวิตอยู่เป็นส่วนใหญ่ คือ เป็นทั้งพื้นที่จริงและพื้นที่ที่สังคมสร้างขึ้นมาอยู่ด้วยกัน ฉะนั้น พื้นที่ชนิดนี้จึงเป็นพื้นที่ที่อยู่นอกเหนือขอบเขตของพื้นที่ชนิดอื่น ๆ ในสังคม (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2554 : 199)

4. ตำนานมหัศจรรย์กับการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

การศึกษาตำนานมหัศจรรย์กับการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในประเด็นนี้ผู้เขียนต้องการที่จะนำเสนอให้เห็นว่าข้อมูลทางคติชนวิทยาประเภทเรื่องเล่า นิทาน และตำนานที่ปรากฏในชุมชนที่มีวัฒนธรรมร่วมกันสามารถสะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของตนเองผ่านเรื่องเล่า นิทาน ตำนานได้เช่นกัน ในประเด็นนี้ผู้เขียนต้องการที่จะนำเสนอให้เห็นว่าตำนานมหัศจรรย์ที่ปรากฏในวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวบรูที่อาศัยอยู่ในชุมชนโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานีได้ปรากฏอัตลักษณ์ของผู้คนในกลุ่มชาติพันธุ์บรูได้อย่างไร ดังปรากฏในตำนาน อะยะอะยะยอ ที่เล่าโดย พ่อใหญ่กิ ฟิงป่า (สัมภาษณ์. 2559) ประชาชนชาวบรูบ้านเวินบึก อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ความว่า...

ตำนานอะยะอะยะยอ

อะยะอะยะยอ หรือผีจำหนักในความวัฒนธรรมความเชื่อของชาวบรู เชื่อว่าผีอะยะอะยะยอคือผีที่มีพลังอำนาจสูงสุดในชนเผ่าบรู เมื่อครั้งที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในอำเภอโขงเจียม ชาวบรูก็จะอยู่เชิงดวงวิญญาณของผีจำหนักให้เข้ามาอยู่บนภูเขาใกล้หมู่บ้านด้วย ผู้คนในเผ่าบรูมีความเชื่อว่าชาวบรูทุกคนจะต้องเคารพยำเกรงผีจำหนัก เช่น การไม่เผาถ่าน ไม่ทะเลาะวิวาทกัน ผู้หญิงไม่ให้ออกไปทำงานนอกบ้าน มีผู้คนแปลกหน้า หรือแต่งเขยเข้าบ้านจะต้องไปบอกกล่าวอะยะอะยะยอด้วย เป็นต้น นอกจากนี้ชาวบรูไม่ว่าจะออกเดินทางไกล ไปรับราชการ ทหารต่างก็ไปบนบานศาลกล่าว และในช่วงเดือนหกก่อนที่จะทำไร่ ทำนา ก็จะมีพิธีกรรมเลี้ยงผีที่ยิ่งใหญ่ อะยะอะยะยอ จึงเป็นศูนย์กลางทางความคิดความเชื่อที่ผู้คนชาวบรูนับถือกันมา

จากเนื้อหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ความเป็นบรูในพื้นที่อำเภอโขงเจียมได้อย่างน่าสนใจ เนื่องจากชาวบรูเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรมที่โดดเด่น ชาวบรูจึงดำรงวิถีชีวิตตามกรอบธรรมเนียมและประเพณีที่ได้รับการสืบทอดมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะการนำถือผีอะยะอะยะยอ หรืออารักษ์หรือมหัศจรรย์ที่คอยปกป้องรักษาชาวบรูในขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมของคนบรูให้ดำรงตนอยู่ในศีลธรรมอันดีมาจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตามผู้เขียนเห็นว่า ตำนานและความเชื่อเกี่ยวกับผีอะยะอะยะยอของชาวบรูได้แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวบรู ซึ่งอัตลักษณ์ไม่ใช่ความหมายที่มีอยู่แล้วโดยอัตโนมัติในตัวมันเองหรือกำเนิดขึ้นพร้อม ๆ กับคนหรือสิ่งของแต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและมีลักษณะเป็นพลวัตอยู่ตลอดเวลา สารสำคัญของความหมายของอัตลักษณ์จึงเป็นทั้งจิตสำนึกส่วนตัวและจิตสำนึกส่วนรวมในระดับสังคมที่เกิดจากการนิยามว่าตัวเองคือใคร มีความเป็นมาอย่างไร แตกต่างจากคนอื่น กลุ่มอื่นในสังคมอย่างไรและใช้อะไรเป็นเครื่องหมายในการแสดงอัตลักษณ์ดังกล่าว

(พัฒนา กิตติอาษา. 2546 : 52) อັตลัษณ์จิงไมไ่สิ่งที่มีอยู่แล้วในตัวของมันเองหรือกำเนิดขึ้นมาพร้อมกับคนหรือสิ่งของ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและมีลักษณะเป็นพลวัตอยู่ตลอดเวลา (Richard Jenkins. 1996 : 4) ความเป็นบูรที่สามารรถดำรงตนอยู่ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเหล่านี้ได้พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีอะยะอะยอจิงเป็นอีกปัจจัยหนึ่งในการกำหนดแนวทางในการดำเนินชีวิตของชาวบูรจนกลายเป็นอັตลัษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวบูรมาจนถึงปัจจุบัน

บทสรุป

จากการวิเคราะห์ตำนานมหะคัคดีในการรับรู้ของชาวโขงเจียมได้แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมและมิติความเชื่ออันแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ตำนานดังกล่าวนี้มีความเลื่อนไหลไม่แน่นอน สามารถปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคมและวัฒนธรรม ความหลากหลายทางวัฒนธรรมเช่นนี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงระบบความคิด ความเชื่อ โลกทัศน์ และอุดมการณ์ทางสังคมในหลากหลายมิติ ทั้งการสร้างความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนรัฐชาติ การสร้างอุดมการณ์ทางศาสนา การสร้างพื้นที่ทางสังคม และการสร้างอັตลัษณ์ทางชาติพันธุ์

เรื่องราวของความคักดีลัษณ์ที่ปรากฏในตำนานประจำถิ่นนอกจากจะมีความสำคัญต่อมนุษย์ในฐานะ ที่เป็นพื้นที่พิเศษแล้ว ตำนานยังมีความสัมพันธ์กับความเชื่อและพิธีกรรมดังที่ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2555 : 20) กล่าวว่า “ความเชื่อนี้เป็นภาษาของอำนาจทางอุดมการณ์ แสดงออกในรูปของพิธีกรรม เป็นกิจกรรม ที่เป็นรูปธรรม โดยสะท้อนการต่อสู้ทางความคิดกับภาวะที่เกิดขึ้นจริงในสังคม ด้วยการเปลี่ยนภาษาของสังคมที่เป็นจริงไปสู่ภาษาของพิธีกรรมที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานเพื่อสื่อสารความหมาย และสามารถแสดงอารมณ์ส่วนลึกของผู้คนในสังคมที่เกิดขึ้นเมื่อต้องเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงและความไม่ชัดเจน” ด้วยภาษาที่แฝงฝังไปด้วยความเชื่อและอำนาจที่จะนำไปสู่การประกอบพิธีกรรมที่ได้รับการสืบทอดอย่างยาวนาน ตัวภาษาดังกล่าวจึงอยู่ในรูปของตำนานปรัมปราเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม (2555 : 23) ยังได้นำเสนอว่า “ภูมิวัฒนธรรมจากตำนานจิงไมไ่เรื่องหยุดนิ่ง แต่จะมีการทบทวน บอกเล่า ซ้ำไปซ้ำมา และสร้างความหมายขึ้นใหม่ตลอดเวลา ซึ่งมีความหมายต่อผู้คนภายในที่เห็นความสัมพันธ์ในสามรูปแบบคือ ในระหว่างผู้คน ผู้คนกับธรรมชาติ และผู้คนกับสิ่งคักดีลัษณ์เหนือธรรมชาติ ส่วนภายนอก ที่ไม่เข้าใจนั้นก็ต้องเรียนรู้ผ่านระบบสัญลักษณ์ที่ปรากฏจึงจะเข้าใจและรับรู้ความสัมพันธ์ดังกล่าว”

การศึกษาตำนานจึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ตำนาน คือ ตัวบททางวัฒนธรรมที่มีความเชื่อมโยงกับเรื่องราวความศักดิ์สิทธิ์ ลักษณะเช่นนี้ทำให้ตำนานมีความแตกต่างจากนิทานพื้นบ้านหรือนิทานปรัมปราทั่วไป ความน่าสนใจของตำนานที่ผู้วิจัยเห็นว่า ตำนานคือภาษาพิเศษที่สะท้อนเรื่องราว ความคิดความเชื่อของผู้คนในแต่ละสังคมและยุคสมัย ตำนานบางเรื่องทำหน้าที่อธิบายความเป็นตัวตนของคนในชุมชนได้อย่างน่าสนใจ โดยเฉพาะตำนานมหัศจรรย์ที่ปรากฏในการรับรู้ของชาวโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี จึงไม่เพียงบอกเล่าเรื่องราวปรัมปราที่เล่าสืบต่อกันมาช้านานแล้ว หากแต่ตำนานเหล่านี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงการเชื่อมโยงระหว่างผู้คนกับธรรมชาติ ป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำ และสถานที่ต่าง ๆ ทั้งที่ธรรมชาติเป็นผู้บันดาลสร้างขึ้นมา และที่มนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้นมาด้วย การศึกษาตำนานจึงเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่จะทำให้เราสามารถเข้าใจวิถีคิดของผู้คนในสังคมและวัฒนธรรมเหล่านั้นได้อีกทางหนึ่ง

References

- Chareonsinoran, C. (2011). *Development Discourse*. Bangkok: Wipasa Publication.
- Ganjanapan, A. (2012). *Ancestry And Ancestral Spirits: The Dynamics Of Folk Knowledge, Power And Identity Of Local People*. Chiang Mai: Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University.
- Hongsuwan, P. (2013). *Longs ago, There was a narrative, story, legend and life*. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Hongsuwan, P. (2558). Local Thinking and Constructing of the Folk Bodhisattva In Boon Luang Festival, Dan Sai District, Loei Province. *Journal of Humanities and Social Sciences, Ubon Ratchathani University*. 6(1): 1-32.
- Kitiarsa, P. (2013). *Localism*. (2nd edition). Bangkok: Institutional Investigation Fund for Anthropological Research.
- Mee. (2016, 20 February). *Interview*.
- Na Talang, S. (2005). *Theory of Folklore, Methodology in Analysis of legends and Folk Tales*. Bangkok: Academic dissemination project, Faculty of Arts, Chulalongkorn University.

- Na Talang, S. (2006). *Literary myth: Cultural mechanisms of non-character ethnic*. Bulletin of the Faculty of Arts Chulalongkorn University, 25 (2): 194-212.
- _____. (2009). *Theory of Folklore, Methodology in Analysis of legends and Folk Tales*. (2nd edition). Bangkok: Academic dissemination project, Faculty of Arts, Chulalongkorn University.
- Paritta Chalermphao Kohanantakul. (2013). The Holy World and the Ordinary World in Social Life. in Paritta Chalermphao Kohanantakul (Editors). *Goddess, Grandfather, Gunner Dancer and Other Stories on ritual and dance*. Bangkok: Sirindhorn Anthropological Center (Public Organization).
- Phra Khru Piphatthanakorn. (2000). *The History and Practices of Luang Pu Kham Kaning*. (5th edition). Ubon Ratchathani: Ubonkit Offset Printing.
- Piya Ven. Bhikkhu. (2016, 15 February). *Interview*.
- Puengpah, Gl. (2016, 12 February). *Interview*.
- Rapeepat, A. (2008). *Culture is the Meaning: Theory and Methodology of Clifford Geertz*. Bangkok: Sirindhorn Anthropological Center (Public Organization).
- Richard Jenkins. (1996). *Social Identity*. London and New York: Routledge.
- Stuart Hall. (2002). *“Cultural identity and diaspora” in Identity and Difference*. *Ed By Kathayn Woodward*. London: sage Publications and Open University.
- Vallipodom, S. (2012). The Appropriate local research: local history and museums. In Aparadi